

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
„ЛУТАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА”

ЧЕРКАШИН Олександр Віталійович

УДК 37.091.2:614.841.3

**ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗНАТЬ ПРО ПОЖЕЖНУ
БЕЗПЕКУ У ВИХОВНІЙ ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Старобільськ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному закладі „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор
Харченко Сергій Якович,
Державний заклад „Луганський
національний університет імені
Тараса Шевченка” (м. Старобільськ),
завідувач кафедри соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор **Зеленов
Євгеній Анатолійович**,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк),
професор кафедри педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Островєрх Ольга Олександрівна,
Національний університет цивільного
захисту України (м. Харків), начальник
кафедри наглядово-профілактичної
діяльності.

Захист відбудеться 24 травня 2017 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.03 ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” за адресою: 93012, Луганська обл., м. Рубіжне, вул. Будівельників, 30 В, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” за адресою: 92703, м. Старобільськ, пл. Гоголя, 1.

Автореферат розіслано 22 квітня 2017 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н. В. Мордовцева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасний світ сповнений надзвичайними ситуаціями природного, техногенного, соціального характеру. Одним з видів таких небезпек довкілля є пожежі. Щороку в Україні виникають десятки тисяч пожеж, у яких гинуть сотні людей, у тому числі дітей. Так, за матеріалами Державної служби України з надзвичайних ситуацій, упродовж минулого 2016 року в країні виникло 77 221 пожеж, унаслідок яких загинуло 57 дітей, 125 дітей травмовано, з початку 2017 року в пожежах загинуло 16 дітей, 43 дитини отримали травми. Сумна статистична картина свідчить про те, що діти не знають елементарних правил пожежної безпеки та правил поведінки під час виникнення пожеж.

На відсутність в учнів молодших класів сталих умінь і навичок з протипожежної безпеки впливає низка чинників. По-перше, – мала кількість годин, що відводиться на вивчення теми „Пожежна безпека”, та неможливість організації повноцінного практичного тренінгу з відпрацювання отриманих теоретичних знань під час шкільних занять, усе ще не виробленою є методика чіткого алгоритму правильних дій під час виникнення пожежі. По-друге, навчальна програма „Основи здоров’я” охоплює теоретичний та практичний курс з пожежної безпеки, у якому лише незначна частина матеріалу є пов’язаною з питаннями пожежної безпеки, відтак ця програма не відображає повною мірою всі необхідні питання, не відбиває сучасний стан протипожежної безпеки. Більшість прикладів та порад щодо подолання пожежонебезпечних ситуацій не мають прив’язки до дійсно небезпечних ситуацій сьогодення.

На допомогу вчителям початкових класів було розроблено навчальні й навчально-методичні комплекси з питань протипожежної безпеки, зокрема в цьому контексті варто згадати напрацювання Н. Бібік, Т. Бойченко, Н. Будної, О. Гнатюк, М. Пономаренко, О. Тітченко та ін. Авторами запропоновано теоретичний курс „Основи здоров’я” для учнів 1–4 класів спеціалізованих і загальноосвітніх шкіл та практичні завдання до нього. Матеріал, що стосується протипожежного напрямку, охоплює базові поняття щодо виникнення загорань та пожеж, порядку дій при витокі газу, евакуації з шкільного закладу тощо.

Для учнів молодших класів творчі самостійні напрацювання з безпеки життєдіяльності відображено в підручниках В. Слюніна, для 1–11 класів – І. Репік. З правилами безпеки для дорослих та дітей ознайомлює у своїх працях В. Березуцький. Бесіди з попередження дитячого травматизму пропонує для використання І. Ющенко. Питання безпеки життєдіяльності для молодших школярів розкрито в енциклопедіях за редакцією Ю. Воробйова, в підручниках В. Володіна, В. Пономарьова, В. Ситникова. Уроки виживання пропонує у своїх науково-популярних студіях К. Рогов.

Власні методики самозбереження, виживання та безпечної поведінки в різних небезпечних ситуаціях, що можуть трапитися в житті, у тому числі й під час виникнення пожеж, розкрито в працях В. Джигерея, Є. Желібо, В. Лапіна, О. Мягченка, Ю. Скобла та ін.

Теоретичні основи безпеки життєдіяльності та цивільного захисту відображено в розвідках В. Гайченка, В. Заплатинського, О. Запорожця, Л. Орла, І. Пістуна, Ю. Чирви та ін.

Обрана проблема актуалізувала дослідження багатьох напрямків педагогічного та психологічного спрямування, найвагомішими серед яких є праці О. Ващенко, І. Гуріненко, А. Попкова, В. Сидоркіна, Л. Скрипник, М. Удовенко, А. Якупова. Їхні наукові розробки було продовжено ґрунтовними працями І. Іовенка, В. Купецькової, С. Чорного, які поглибили вивчення питання принципів формування культури пожежної безпеки у школярів, психолого-педагогічних аспектів процесу формування безпечної поведінки школярів у надзвичайних ситуаціях. Окремої уваги заслуговує дисертація Л. Скрипник, яка присвячена науковому пошукові формування в підлітків навичок у сфері протипожежної безпеки. Однак досі формування знань в учнів молодшого шкільного віку про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі не було предметом комплексного ґрунтового дослідження.

Аналіз наукових досліджень та стану формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку підтверджено наявністю суперечностей між:

- сучасними вимогами суспільства до ефективної підготовки молодших школярів у сфері пожежної безпеки та недостатньою обґрунтованістю наукових, теоретичних та методичних засад цієї підготовки;

- важливістю спільної діяльності вчителів, рятувальників та батьків у ході комплексного вирішення проблеми формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку та відсутністю розроблених напрямків та шляхів реалізації такої взаємодії;

- необхідністю отримання учнями молодших класів засадничих знань про пожежну безпеку з урахуванням життєвих пожежонебезпечних ситуацій та відсутністю такого матеріалу з пожежної безпеки в програмах початкової школи;

- об'єктивною необхідністю впровадження ефективних форм та методів, основний зміст яких передбачає самостійне прийняття рішення школярем в умовах виникнення пожежної небезпеки для захисту свого життя та відсутністю такого напрямку роботи в навчально-виховному процесі.

Актуальність напрямку дослідження, недостатня наукова розробка обраної проблеми та необхідність її глибокого і послідовного вирішення на рівні педагогічної теорії й практики зумовили вибір теми дисертації: **„Формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” в межах комплексної програми „Освітні технології навчально-виховного процесу в сучасних закладах освіти” (державний реєстраційний номер 0110U000751). Тему дисертації затверджено Вченою радою Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (протокол № 7 від 28.02.2013 року) та узгоджено

в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 28.05.2013 року).

Об'єкт дослідження – процес формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі.

Предмет дослідження – форми і методи формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі.

Мета дослідження – науково обґрунтувати, розробити та впровадити на практиці форми та методи формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що процес формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі набуде ефективності, якщо:

– буде розроблено та впроваджено комплекс форм та методів, основний зміст яких передбачає самостійне прийняття рішення школярем у разі виникнення пожежонебезпечної ситуації шляхом вибору єдиного, правильного та безпечного алгоритму дій для захисту свого життя;

– буде запроваджено у виховний процес умовно вигадані пожежонебезпечні ситуації, в які згідно зі статистичними даними потрапляли діти та інші можливі пожежонебезпечні випадки з урахуванням місця проживання школярів й облаштування кімнат;

– у ході виховного процесу надавати перевагу самим школярам аналізувати умовні пожежонебезпечні ситуації та здійснювати лише координацію їх рішень про практичні дії самопорятунку;

– комплекс форм та методів будуть упроваджуватися за допомогою суб'єкт-об'єктного впливу „вчителі – рятувальники – батьки”.

Для досягнення мети дослідження було визначено такі **завдання**:

1. На основі аналізу наукової та навчально-методичної літератури виявити ступінь дослідження проблеми формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку.

2. Визначити зміст та сутнісні характеристики пожежної безпеки в контексті виховання молодших школярів.

3. Здійснити діагностику існуючого рівня знань у молодших школярів про пожежну безпеку.

4. Науково обґрунтувати та розробити форми і методи формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі.

5. Експериментально перевірити на практиці ефективність розроблених форм та методів формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, об'єктивності, багатofакторності, реалізація яких дозволила в динаміці простежити за становленням системи формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку в періоди 1910–1990 рр. (А. Березовський, А. Новиков,

Н. Рогачков); сукупність джерел з пожежної безпеки в контексті безпеки життєдіяльності дитини (П. Атаманчук, Я. Бедрій, П. Воробієнко, В. Джигерей, В. Дивак, Є. Желібо, В. Жидецький, В. Заплатинський, О. Запорожець, М. Козяк, В. Лапін, Л. Михайлов, В. Михайлюк та ін.); наукові теорії та концепції психолого-педагогічного аспекту вітчизняного досвіду щодо навчання молодших школярів пожежній безпеці; вихідні ідеї психології про вікові особливості молодших школярів в умовах пожежної небезпеки та в надзвичайних ситуаціях (Л. Горіна, Р. Григорян, І. Гурієнко, Я. Каплан, В. Купецькова, Л. Машковцева, Е. Пірмагомедова, А. Попков, В. Сидоркин, Л. Скрипник, Л. Сорокіна, М. Удовенко, С. Чорний, А. Юхименко та ін.); положення чинних законодавчо-нормативних актів у галузі виховної роботи учнів початкової школи; зміст пожежної безпеки у виховному процесі молодших школярів (І. Бех, Н. Бібік, Т. Бойченко, Н. Будна, О. Гнаток, Н. Митохір, В. Тесля, О. Тітченко, Г. Яцук та ін.).

Нормативно-правову базу дослідження складають: Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI; Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 10.06.2011 № 572 „Про Типові навчальні плани початкової школи”, рішення колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 26.08.2011 (протокол № 2/4-2); „Основи здоров’я. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи”; Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 № 1243 „Про Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України”; Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні.

Поставлені завдання зумовили вибір **методів дослідження**: *теоретичні* (аналіз, синтез, узагальнення, класифікація, систематизація теоретичних та експериментальних даних) – для визначення ступеня дослідження проблеми формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у вітчизняній та зарубіжній науковій і навчально-методичній літературі, визначення базових понять дослідження, обґрунтування та розв’язання проблем формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку; моделювання – для розробки комплексу форм і методів формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі; *емпіричні* (групові й індивідуальні бесіди, тестування, ігрові вправи та тренінги, моніторинг, педагогічне спостереження, експертне опитування) – для визначення стану предмета дослідження та діагностики процесу формування у молодших школярів рівня знань про пожежну безпеку; педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний етапи) – для перевірки ефективності розроблених форм та методів формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку; *статистичні* – для порівняння та підтвердження достовірності та ефективності результатів експериментального дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2012–2014 років на базі навчальних закладів міста Луганська та Луганської області: ЗОШ №№ 2, 7, 14, 16, 21, 22, ЗОШ № 13 імені Олександра Молодчого, КЗ „Луганський навчально-виховний комплекс спеціалізована школа І

ступеню-гімназія № 30, ЗОШ № 57, КЗ „Луганський навчально-виховний комплекс спеціалізована школа I ступеню-гімназія № 60 імені 200-річчя м. Луганська”, Курячівська загальноосвітня школа I-III ступенів Білокуракинської районної ради Луганської області, Лозно-Олександрівська загальноосвітня школа I-III ступенів Білокуракинської районної ради Луганської області, Кам'янська загальноосвітня школа I-III ступенів Новопсковської районної ради Луганської області, Булавинівська загальноосвітня школа I-III ступенів Новопсковської районної ради Луганської області, Микільська загальноосвітня школа I-III ступенів Міловської районної ради Луганської області, комунальний заклад „Мусіївський навчально-виховний комплекс „Дошкільний навчальний заклад „Калинка” – Мусіївська загальноосвітня школа I-III ступенів Міловської районної ради Луганської області. В експериментальній роботі взяли участь: учні молодших класів – 450 осіб, класні керівники, викладачі, психологи, методисти – 95 осіб, батьки – 185 осіб. Усього дослідженням було охоплено 730 осіб.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* теоретично обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено комплекс форм та методів формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі; розширено зміст освіти молодших школярів з питань пожежної безпеки, доповнено його знаннями про безпечний алгоритм дій у пожежонебезпечних ситуаціях, в які згідно зі статистикою потрапляють діти, з урахуванням місця проживання школярів й облаштування кімнат; розроблено цикл педагогічних умов підготовки батьків до виховання культури пожежної безпеки власних дітей, зважаючи на вогнебезпечні ситуації, що можуть виникнути у них вдома;

– *удосконалено* механізми співпраці спеціалістів навчальних закладів, фахівців Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України) та батьків дітей молодшого шкільного віку для підвищення ефективності виховного процесу з формування у молодших школярів протипожежних знань;

– *подальшого розвитку* набули наукові уявлення про особливості виховного процесу щодо молодших школярів в умовах пожежної небезпеки, про сутність та особливості формування готовності особистості до самостійного прийняття рішення шляхом вибору єдиного правильного та безпечного алгоритму дій у разі виникнення пожежонебезпечної ситуації, її компетентності та практичної готовності до дій в умовах небезпечних чинників загорань та пожеж.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблено й впроваджено в навчально-виховний процес загальноосвітніх закладів комплекс форм та методів формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі; розроблено авторські методичні рекомендації батькам та вчителям у вигляді навчально-методичного посібника з основ пожежної безпеки, куди увійшов фаховий теоретичний матеріал, самостійні завдання для дітей та настільна гра з основ пожежної безпеки; запропоновано ігрові вправи, інтерактивна флеш-гра для молодших школярів, протипожежні тренінги, спрямовані на вироблення стійких

навичок подолання пожежонебезпечних ситуацій; упроваджено в практику форми та методи підготовки батьків до виховання культури пожежної безпеки власних дітей, зважаючи на вогненебезпечні ситуації, що можуть виникнути у них вдома.

Результати дослідження, отримані в ході експерименту, можуть бути використані вчителями загальноосвітніх та спеціалізованих навчальних закладів у виховному процесі під час навчання молодших школярів пожежної безпеки; у системі післядипломної педагогічної освіти під час проведення семінарів, конференцій, круглих столів, тренінгів, нарад, з метою підвищення якісного рівня професійної підготовки директорів шкіл, заступників директорів шкіл із виховної роботи, педагогів початкових класів, зокрема вчителів дисципліни „Основи здоров'я”; у вищих навчальних закладах України різного рівня акредитації під час професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, зокрема у контексті викладання дисципліни „Основи здоров'я”, організації наукової роботи студентів та проведення педагогічної практики у початковій школі.

Результати дослідження **впроваджено** у практику навчально-виховної роботи навчальних закладів міста Луганська та Луганської області: ЗОШ №№ 2, 7, 16, 21, 22, ЗОШ № 13 імені Олександра Молодчого, Курячівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Білокуракинської районної ради Луганської області, Лозно-Олександрівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Білокуракинської районної ради Луганської області, Кам'янська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Новопсковської районної ради Луганської області, Булавинівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Новопсковської районної ради Луганської області (довідка про впровадження № 01/03-2690 від 27.10.2016); у навчально-педагогічний процес Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка про впровадження № 417 від 31.10.2016); у навчально-педагогічний процес ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (довідка про впровадження № 1/2204 від 31.10.2016) та КЗ „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради (довідка про впровадження № 01-12/661 від 01.11.2016).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідались на науково-практичних конференціях різного рівня: *Міжнародних* – ІІІ Міжнародна науково-практична конференція „Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика” (Полтава, Україна, 2016); ІІ Міжнародна науково-практична конференція „Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти” (Сєверодонецьк, Україна, 2016); І Міжнародна науково-практична конференція „Основні напрямки розвитку педагогічної науки” (Харків, Україна, 2016); Міжнародна науково-практична конференція „Розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті: здобутки, проблеми, перспективи” (Умань, Україна, 2016); *Всеукраїнських з міжнародною участю* – ІІІ Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю „Соціальна робота в Україні: становлення, перспективи, розвиток” (Львів, Україна, 2016).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 15 публікаціях, з них: 5 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, 4 тез доповідей у збірниках матеріалів конференцій, 1 навчальний посібник, 3 робочі навчальні зошити для учнів молодших класів, 1 електронна гра.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (233 найменування, з них 10 іноземними мовами), 8 додатків на 84 сторінках. Робота містить 23 таблиці. Загальний обсяг дисертації 271 сторінка, основний зміст викладено на 165 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження; визначено ступінь її наукової розробки, об'єкт, предмет, мету і завдання; сформульовано гіпотезу, розкрито теоретико-методологічні засади дослідження; представлено наукову новизну, практичне значення результатів дисертаційної роботи, подано відомості про апробацію і впровадження результатів, структуру дисертації.

У першому розділі – „**Теоретичні основи дослідження проблем формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі**” розглянуто історію навчання дітей протипожежній грамоті, здійснено теоретичний аналіз напрямку пожежної безпеки в контексті виховання безпеки життєдіяльності дитини, проведено науковий аналіз психолого-педагогічного аспекту вітчизняного досвіду з навчання дітей пожежній безпеці (1.1), визначено зміст та сутнісні характеристики пожежної безпеки в контексті виховання молодших школярів на сучасному етапі (1.2), обґрунтовано критерії та показники формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку, проведено діагностику рівня сформованості знань у молодших школярів про пожежну безпеку (1.3).

Звернення до історичних джерел навчання дітей пожежній безпеці дало можливість виокремити три основних його етапи. 1 етап – становлення навчання дітей протипожежній грамоті: 1910-1925 р.р. – поява педагогічної передумови пожежно-профілактичної роботи серед молодого покоління; 2 етап – формування протипожежних знань: 1925-1989 р.р. – надання школярам самостійності в практичній реалізації пожежно-профілактичної діяльності; створення особливого педагогічного середовища для проведення крупних змагань між дітьми на основі різних небезпечних вигаданих ситуацій, що можуть трапитися в житті; 3 етап – руйнування напрацьованої виховної системи з дітьми у сфері пожежної безпеки: 1990 р. – формалізація руху дружин юних пожежних; відмова від централізованої підтримки дітей в організації пожежно-профілактичної роботи.

Розгляд пожежної безпеки в системі безпеки життєдіяльності молодших школярів дозволив розподілити наукову, науково-методичну та навчально-методичну літературу за двома її напрямками. Перший проаналізований блок авторських ідей присвячено питанням безпеки життєдіяльності та цивільного захисту для дорослих, дітей середніх, старших класів та учнів вищих навчальних закладів (В. Бегун, І. Науменко, В. Волович, О. Воробйов, Л. Романів, В. Джигерей, Є. Желібо,

Н. Заверуха, О. Іллічов, Б. Кудряшов, В. Лапін, І. Марцуль, А. Антоненков, О. Мягченко, Т. Назарова, В. Шаповаленко, Н. Петров, Ю. Скобло, В. Цапко, Р. Яким, З. Яремко та ін). Другий – присвячено безпеці життєдіяльності для молодших школярів (І. Репік, В. Слюнін, В. Березуцький, І. Ющенко, В. Володін, Ю. Воробйов, В. Пономарьов, В. Ситников, К. Рогов та ін.). З'ясовано, що матеріал з указаних напрямків містить досить поверховий характер основних питань з пожежної безпеки, що недостатньо для оволодіння дітьми повних знань та умінь.

Науковий пошук щодо психолого-педагогічного аспекту вітчизняного досвіду з навчання дітей пожежній безпеці довів, що досліджувана тема дуже актуальна, змістовно складна та багатоаспектна, бо містить чимало вагомих самостійних наукових напрацювань, що складають низку психолого-педагогічних аспектів з пожежної безпеки: „пожежа та її впливу на організм людини”, „пожежа та причини її виникнення”, „навички пожежної безпеки”, „пожежобезпечна поведінка”, „культура пожежної безпеки” та ін., що в цілому містять змістовний матеріал стосовно пожежної безпеки (О. Ващенко, І. Гуріненко, І. Ювенко, В. Кулецькова, А. Попков, В. Сидоркин, Л. Скрипник, М. Удовенко, С. Чорний, А. Якупов та ін.). Разом з цим не розкривають, на нашу думку, єдиного підходу щодо навчання молодших школярів пожежній безпеці у виховній позакласній роботі, що передбачало б використання фахового пожежного матеріалу, добір ефективних форм та методів роботи, а також комплекс протипожежних вправ з метою формування знань, умінь і навичок.

Наголошено, що питання пожежної безпеки для учнів молодших класів передбачено до навчальної програми „Основи здоров'я”, проте на їх вивчення відводиться мала кількість годин, вони є обмеженими незначним теоретичним та практичним змістом, відтак не розкривають повною мірою основні питання у сфері пожежної безпеки (Н. Бенцал, І. Бех, Н. Бібік, Т. Бойченко, Н. Будна, О. Гнатюк, Н. Діптан, І. Жаркова, М. Малашенко, М. Пономаренко, О. Тігченко, О. Чекіна, І. Чорненька, Г. Яцук та ін.). Також до навчальної програми „Основи здоров'я” запропоновано низку навчально-методичної літератури різними колективами авторів (А. Горбачьова, І. Друзь, М. Комова, Л. Максимчук, М. Петіна, К. Попок, А. Свинарченко, С. Собурь, П. Статмен, Ю. Утков, І. Федосєєв, М. Шигарова, С. Шинкарчук, Т. Шоригіна та ін.), утім аналіз цієї літератури свідчить про необхідність удосконалення змісту теоретичного та практичного блоків з питань пожежної безпеки, доповнення їх більш ширшим матеріалом, як от: порядок доповіді до Служби порятунку про пожежу та основні її складники; поняття про Службу порятунку; алгоритм правильних дій у разі виникнення пожежі в одноповерховому будинку та багатоповерховому; порядок дій у разі виникнення задимлення кімнати та у разі задимленості під'їзду, що передбачає безпечний та найпростіший алгоритм самозахисту та порятунку; порядок дій у разі загорання електроприладу та побутової техніки; порядок дій у разі займання одягу та обговорення розміщення безпечних шляхів евакуації.

Установлено, що для оцінювання рівнів сформованості знань у молодших школярів про пожежну безпеку доцільно застосувати комплекс критеріїв: *когнітивний, мотиваційний та діяльнісний*.

Видокремлення *когнітивного критерію* зумовлено тим, що саме він надає можливості визначити ступінь засвоєння учнями теоретичних основ у сфері пожежної безпеки. Саме цей критерій є одним із найбільш важливих в структурі пізнавальної активності та формуванні протипожежних знань в цілому. Це дозволило визначити рівень наявних знань у молодших школярів про пожежну безпеку, який охоплює наступні питання: що таке безпечний та небезпечний вогонь; що собою представляють загорання та пожежа, яку користь та небезпеку вони несуть для життя; основні причини виникнення загорань та пожеж, їх можливі наслідки; основні правила запобігання пожежі; порядок доповіді про пожежу до Служби порятунку та основні її складники; поняття про Службу порятунку; порядок дій у разі виникнення загорання або пожежі; як вийти із задимленого приміщення; як загасити одяг, який загорівся; що таке евакуація та основні її шляхи.

Діагностування за *мотиваційним критерієм* передбачало виявлення у молодших школярів цікавості до розуміння значення забезпечення пожежної безпеки, до рятувальної справи, мотивації до практичної діяльності з формування безпечного пожежного життєвого простору. Прагнення до вивчення тематичного змісту з питань пожежної безпеки та залучення до участі в заходах, присвячених пожежній безпеці. Відповідальність за свої вчинки з прийняття рішень щодо правильних дій при пожежній небезпеці. Виявлення емоційної стійкості та поведінки.

Діяльнісний критерій передбачає практичну перевірку наявності у дітей навичок, які відіграють важливу роль у забезпеченні протипожежного захисту та є частиною діяльності знань про пожежну безпеку. Цей критерій дозволив розкрити сформованість навичок у дітей з пожежної безпеки, що характеризуються, як уміння правильно оцінити ситуацію, вибір безпечного алгоритму дій для самозахисту й рятування, оцінка доцільності прийняття самостійних рішень.

Отже, діагностика за трьома визначеними критеріями дала змогу в цілому виявити у дітей рівень знань про пожежну безпеку, застосовуючи бесіду, діагностичне тестове опитування та практичні відпрацювання пожежонебезпечних ситуацій у вигляді ігрових вправ та тренінгів.

Дотримуючись традиційних підходів до створення критеріальної основи, було визначено **рівні** за кожним із сформульованих критеріїв: *високий, середній, низький*.

Для діагностики за визначеними рівнями на етапі проведення констатувального експерименту було обрано у загальній кількості 450 школярів молодших класів навчальних закладів міста Луганська та Луганської області. Варто зауважити, що із загальної кількості вихованців 237 увійшли до експериментальної групи.

За результатами діагностування на етапі констатувального експерименту з'ясовано, що ситуація щодо наявності у дітей молодшого шкільного віку знань про пожежну безпеку є критичною. Головні особливості зводяться до таких спостережень: із загальної кількості досліджуваних дітей 402 молодших школяра не

знають основні вимоги пожежної безпеки відповідно до обраних показників, 34 учня (7,5 %) мають лише уявлення про пожежну безпеку і тільки 14 дітей (3,1 %) володіють протипожежними знаннями. Проведений аналіз отриманих даних детермінував про необхідність оновлення змістовного матеріалу з питань пожежної безпеки для молодших школярів, а також добору, розробки та впровадження у практику науково обґрунтованих форм та методів формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі для підвищення рівня їх готовності до самозахисту в умовах пожежної небезпеки.

У другому розділі – **„Розробка та впровадження форм і методів виховної роботи з молодшими школярами при навчанні основ пожежної безпеки”** – здійснено наукову розробку та обґрунтування форм і методів формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі (2.1), відображено особливості процесу впровадження цих форм та методів на основі суб’єкт-об’єктного впливу „вчителі – рятувальники – батьки” (2.2), представлено динаміку показників рівня знань у молодших школярів про пожежну безпеку за результатами експерименту (2.3). В експериментальній роботі взяли участь: учні молодших класів – 450 осіб, класні керівники, викладачі, психологи, методисти – 95 осіб, батьки – 185 осіб. Усього дослідженням було охоплено 730 осіб.

Науково-теоретичне обґрунтування та розробка форм і методів формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку здійснено на основі суб’єкт-об’єктного впливу „вчителі – рятувальники – батьки”, що полягає у наступному:

- об’єктом виховання виступає особистість молодшого школяра, адже саме на його підготовку до формування протипожежних знань спрямований цей процес;
- суб’єктом виступають учителі, які безпосередньо організують педагогічну та виховну діяльність з дітьми у сфері пожежної безпеки. У деяких моментах вони потребують допомоги та роз’яснень професіоналів у сфері пожежної безпеки (рятувальників), тому одночасно виступають й об’єктами навчання.
- батьки також виступають й об’єктами, і безпосередніми суб’єктами підготовки своєї дитини до самозахисту в умовах виникнення пожежної небезпеки;
- представники ДСНС України виступають і як суб’єкти виховання за педагогічної підтримки вчителів та батьків, і як автори змістовної та текстової частини навчального матеріалу.

У ході дослідження доведено, що бесіди, екскурсії до місцевих пожежних частин, навчальні евакуації, ігрові вправи та тренінги з відпрацювання пожежонебезпечних ситуацій є найбільш ефективними з формування у молодших школярів знань, умінь і навичок з основ пожежної безпеки, до яких запропоновано оновлений теоретичний зміст про пожежну безпеку та комплекс методичних рекомендацій для вчителів і батьків. Дієвість цих форм та методів може забезпечуватися у всіх випадках пожежонебезпечних ситуацій, пов’язаних з будь-яким видом за складністю загорань чи пожеж, що передбачає однотипний порядок дій, у чому і полягає їх цінність.

Запропонований комплекс форм та методів формування у молодших школярів

знань про пожежну безпеку ґрунтується передусім на використанні інтерактивних методів роботи, що передбачає сплановану послідовність дій шляхом вибору правильного алгоритму самозахисту в умовах пожежної небезпеки.

У ході дослідження за нашої безпосередньої участі було послідовно реалізовано завдання двох етапів. На першому етапі проведено підготовчу роботу з учителями та батьками, на другому – впровадження обґрунтованих форм та методів об'єкта виховання. Батькам, діти яких увійшли до експериментальної групи, було запропоновано пройти спеціалізований трьохденний тренінг під нашим керівництвом, методистів, психологів навчальних закладів, організаторів гуртків та фахівців Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Таке бажання взяти участь у роботі тренінгових груп виявили 185 батьків. Для оптимізації організаційних аспектів тренінгової роботи (кількісний склад груп, місце проведення тренінгу) було створено 8 груп потенційних учасників. Протягом трьохденного тренінгу його учасники опановували такі основні інформаційні блоки: особливості виховання та підготовки молодшого школяра до дій в умовах пожежної небезпеки; особливості формування психологічної готовності молодшого школяра; формування соціальної компетентності учнів в умовах пожежної небезпеки; формування практичної готовності до самозахисту особистості в умовах виникнення пожежі.

У процесі роботи нами було розроблено методичні рекомендації батькам та вчителям у вигляді навчально-методичного посібника з основ пожежної безпеки, куди увійшов фаховий теоретичний матеріал та самостійні завдання, що враховували обґрунтовані нами форми та методи виховної роботи з молодшими школярами та їх зміст. Також до нашого навчально-методичного комплексу увійшли інтерактивна флеш-гра та настільна гра з основ пожежної безпеки для дітей. У навчальних і навчально-методичних посібниках запропоновано зразки пожежонебезпечних ситуацій, що можуть трапитися з молодшим школярем, різноманітні ігрові вправи та завдання, спрямовані на вироблення стійких навичок подолання найпростіших та складних пожежонебезпечних ситуацій тощо.

Для більш ефективного засвоєння авторського матеріалу учасники тренінгу закріпили отримані знання шляхом практичних відпрацювань у тренінгових вправах, що передбачало виконання завдань, прийняття рішень та розв'язання пожежонебезпечних ситуацій. Інформаційну насиченість тренінгу було досягнуто завдяки використанню інструктажа, роз'яснення, бесіди, диспуту, ігрових вправ та естафети, розгляду та відпрацювання пожежонебезпечних ситуацій, елементів спільного критичного аналізу поведінки, систематизації, узагальнення, моделювання суспільних процесів з життєвих небезпечних ситуацій.

Після отримання та опрацювання розроблених нами робочих зошитів і навчально-методичного посібника „Основи пожежної безпеки для дітей”, батьки знайшли відповіді на актуальні питання та почали активно застосовувати форми виховної роботи з дітьми з урахуванням особливостей їх становлення на цьому етапі вікового розвитку.

Тож подальші зусилля було спрямовано вже на безпосереднє впровадження форм та методів виховної роботи з молодшими школярами для їх підготовки до самостійного прийняття рішень з встановленого алгоритму правильних та безпечних дій в умовах пожежної небезпеки, що було другим етапом нашої роботи.

Зважаючи на надані методичні рекомендації, батьки використовували бесіду, консультування та роз'яснення під час відпрацювання з дітьми питань заповнення анкети про свої дані місця проживання; що робити, якщо загорілося сміття у смітнику, або ганчірка на газовій печі; що робити, якщо загорівся електроприлад, або олія у сковороді; як вийти із задимленого приміщення; можливі шляхи евакуації в безпечне місце з свого будинку чи квартири; що робити якщо загорівся одяг та ситуації загорань в квартирі чи будинку.

Найефективнішим досягненням щодо формування у молодших школярів протипожежних знань та вибору правильних дій під час виникнення пожежної небезпеки стало залучення їх до спільної праці в умовах родинного середовища. Застосування тренінгів та ігрових вправ дало можливість батькам використати родинний потенціал для передачі дитині знань та формування навичок з пожежної безпеки під час самостійної роботи та практичних відпрацювань в життєвих реальних обставинах.

Під час відпрацювання ситуацій виникнення пожеж вдома ми розмежували завдання в залежності від місця проживання, як-от: для молодших школярів, що проживають в приватному одноповерховому будинку; на першому поверху багатоповерхового будинку; котрі проживають вище першого поверху багатоповерхового будинку. Однак, з кожною дитиною все ж таки було відпрацьовано усі ситуації, незалежно від того, в якому будинку вона проживає, бо з часом дитина може змінити місце проживання, відтак вона має володіти різними алгоритмами виконання правильних дій під час виникнення загорання чи пожежі. Таке ускладнення вимагало від батьків не тільки віртуозності у заохоченнях та вимогах для мотивування дитини, не тільки використання власного прикладу як основи для співпраці, не тільки врахування завантаженості дитини у школі, головне – це вимагало щоденної праці батьків над собою. Результатом цієї роботи ставало прийняття самостійного рішення з правильного алгоритму дій у разі виникнення пожежної небезпеки. Співпраця з батьками дозволяла спрямувати активність молодших школярів у позитивне русло, сприяла виробленню у них необхідних навичок вирішення ситуаційних пожежонебезпечних ситуацій шляхом прийняття самостійних рішень з самозахисту та рятування, що, своєю чергою, стало засобом формування у дітей знань про пожежну безпеку.

Такий підхід сприяв можливості адекватно сприйняти молодшими школярами запропонований матеріал, осмислити його та зробити правильні висновки, поступово виробити необхідні уміння та оволодіти навичками, навчитися використовувати свої знання на практиці у правильному виборі алгоритму дій під час виникнення життєвих пожежонебезпечних ситуацій. Усе це стало альтернативою розв'язування поставлених завдань.

Для перевірки ефективності впроваджених форм та методів формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі було проведено повторну діагностику рівня їх знань. Найважною є позитивна динаміка результатів учнів молодших класів експериментальної групи, які продемонстрували високий рівень практичної орієнтації під час виникнення пожежної небезпеки за всіма її показниками. Вивчення динаміки показників когнітивного критерію підвищилися у цілому на 60 %, мотиваційного критерію – на 65 %, діяльнісного критерію – на 70 %.

Так, за шкалами „Що таке безпечний та небезпечний вогонь” показники підвищилися на 60 %, „Що собою представляють загорання та пожежа, яку користь та небезпеку вони несуть для життя” – на 60 %, „Основні причини виникнення загорання та пожежі, їх можливі наслідки” – на 70 %, „Основні правила запобігання пожежі” – на 50 %, „Поняття про Службу порятунку” – на 45 %.

На 60 % збільшилися показники бажання дітей вивчати основи пожежної безпеки, на 65 % – розуміння значення забезпечення пожежної безпеки, на 67 % – розуміння загрози пожежної небезпеки для життя, на 75 % – утвердження позитивного відношення та стресостійкості до процесів горіння та під час дій у разі виникнення загорання чи пожежі, на 59 % – мотивації до самореалізації у сфері пожежної безпеки, на 76 % – зацікавленість до розвитку знань, умінь та навичок, необхідних для здійснення свідомого практичного вибору під час виникнення пожежної небезпеки, на 77 % – набуття навичок організації самозахисту та правильного вибору алгоритму дій у разі виникнення загорання чи пожежі.

Діти усвідомили найелементарніші правила з типових життєвих пожежонебезпечних ситуацій. Так, відсоток учнів з експериментальної групи, які знають як правильно загасити папір в смітнику підвищився на 65 %; що робити, якщо загорівся кухонний рушник – на 70 %; як загасити одяг, який загорівся – на 55 %; як вийти із задимленого приміщення – на 48 %; що слід казати диспетчерові Служби порятунку в разі виникнення загорання чи пожежі, а також свої дані місця проживання – на 80 %; що таке шляхи евакуації та безпечні місця – на 68 %; що робити у разі виникнення загорання чи пожежі у приватному, одноповерховому та багатоповерховому будинках – на 72 %.

Вірогідність результатів формувального етапу експерименту підтверджено за допомогою критерію χ^2 Пірсона, що свідчить про високу ефективність розроблених та апробованих у ході експерименту форм та методів формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне обґрунтування та практичне розв’язання наукової проблеми формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі, що полягає в розробці, обґрунтуванні та практичному впровадженні комплексу форм та методів в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів з метою формування у молодших школярів

протипожежних знань. Це стало достатньою науковою підставою для формулювання таких висновків:

1. Теоретичний аналіз навчально-методичної та наукової літератури засвідчив, що досліджувана проблема є актуальною, змістовно складною та багатоаспектною, оскільки вона поєднує в собі низку відносно самостійних наукових напрямів, які стосуються питань: „формування знань, умінь і навичок”, „пожежа та її вплив на організм людини”, „пожежа та причини її виникнення”, „навички з пожежної безпеки”, „пожежобезпечна поведінка”, „культура пожежної безпеки”. У дисертації визначено, що спеціальних досліджень з проблем формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі, виконаних на дисертаційному рівні, бракує. Поряд із зростанням наукового інтересу із зазначеного напрямку діяльності, досліджена проблема досі залишається теоретично та методично недостатньо розробленою.

2. Пожежна безпека в контексті виховання молодших школярів не є самостійною ланкою вивчення, а складником навчальних дисциплін „Безпека життєдіяльності” та „Основи здоров'я”, а також виховної позакласної роботи, що істотно зменшує уявлення щодо даної проблеми з точки зору її вирішення. Аналіз дисципліни „Безпеки життєдіяльності” у рамках вирішення проблеми формування знань, умінь і навичок з пожежної безпеки молодших школярів показав, що у більшості випадків ця проблематика розглядається поверхнево, її напрямки не розкривають суті пожежної безпеки повною мірою, тож може бути використана лише як додатковий матеріал. Аналіз запропонованого теоретичного та практичного матеріалу „Основи здоров'я”, що стосується протипожежного напрямку, охоплює базові поняття щодо виникнення загорань та пожеж, порядку дій при витоку газу, евакуації з шкільного закладу. Проте здебільшого не мають стосунку до пожежонебезпечних ситуацій сьогодення, поради містять не правильний зміст порядку дій під час виникнення загорань та пожеж, відтак не є ефективними для самозахисту в умовах пожежної небезпеки.

3. Установлено, що для оцінювання рівнів сформованості знань у молодших школярів про пожежну безпеку доцільно застосувати комплекс критеріїв: когнітивний, мотиваційний та діяльнісний. За результатами діагностування на етапі констатувального експерименту з'ясовано, що ситуація щодо наявності у дітей молодшого шкільного віку знань про пожежну безпеку є критичною. Так, у більшій частині респондентів було виявлено дуже низькі показники знань про пожежну безпеку: діти не знають, що таке безпечний та небезпечний вогонь; що собою представляють загорання та пожежа, яку користь та небезпеку вони несуть для життя; основні причини виникнення загорань та пожеж, їх можливі наслідки; основні правила запобігання пожежі; порядок доповіді про пожежу до Служби порятунку та основні її складники; поняття про Службу порятунку; порядок дій у разі виникнення загорання або пожежі; не знають та не вміють правильно вийти із задимленого приміщення; не знають та не вміють загасити одяг, який загорівся; не знають, що таке евакуація, а також місця їх розташування в умовах пожежонебезпечних ситуаціях.

Як результат:

- із задимленого приміщення вони просто вибігають на вулицю замість того, щоб виходити поповзом, уникаючи при цьому отруєння димом;
- загоряння одягу гасять руками та бігають туди-сюди, замість того, щоб впасти на підлогу і таким чином загасити загорання;
- при виникненні пожежі у квартирі ховаються під ліжко або зачинаються у іншій кімнаті, тим самим указують на рятування життя таким способом, що вкрай небезпечно;
- дехто, вийшовши з квартири, буде користуватися ліфтом при пожежі;
- були випадки, коли діти пропонували рятуватися через вікно з верхніх поверхів багатоповерхового будинку;
- займаний електроприлад, який знаходиться під напругою, гасять водою;
- олію в сковороді теж гасять водою, що в таких випадках приводить до розбризкування горючої суміші, наслідком чого є отримання опіків.

4. У процесі дослідження було обґрунтовано, розроблено та впроваджено в навчально-виховний процес форми й методи формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку; розроблено цикл педагогічних умов підготовки батьків до виховання культури пожежної безпеки власних дітей, зважаючи на вогнебезпечні ситуації, що можуть виникнути у них вдома. Значно розширено зміст освіти молодших школярів з питань пожежної безпеки, доповнивши його знаннями про безпечний алгоритм дій у пожежонебезпечних ситуаціях, у які згідно зі статистикою потрапляють діти та з урахуванням місця проживання школярів. Теоретичне обґрунтування та характеристику форм і методів здійснено з урахуванням особливостей суб'єкт-об'єктного впливу „вчителі – рятувальники – батьки”. Найбільш ефективними визначено:

- форми й методи для використання спеціалістами навчальних закладів (проведення тематичних бесід, консультування, роз'яснення, інформування молодших школярів про пожежну безпеку на основі авторського навчально-методичного комплексу „Основи пожежної безпеки для дітей”, використання наочної агітації, проведення тренувальної евакуації, залучення до масових громадських та освітніх заходів, участь у гуртках, спортивно-масових заходах та виховних заходах району, відпрацювання тренінгів та ігрових вправ з пожежонебезпечних ситуацій);
- форми й методи для використання спеціалістами навчальних закладів за умов безпосередньої взаємодії з молодшим школярем за підтримки представників Служби порятунку (бесіда, екскурсії в пожежно-рятувальні підрозділи, евакуація, проведення акцій, відпрацювання тренінгів та ігрових вправ з пожежонебезпечних ситуацій);
- форми й методи для використання спеціалістами навчальних закладів за умов безпосередньої взаємодії з молодшим школярем за підтримки представників Служби порятунку та батьків (евакуація, відпрацювання тренінгів та ігрових вправ з пожежонебезпечних ситуацій в домашньому середовищі).

Під час експерименту було застосовано оновлений теоретичний зміст про пожежну безпеку та комплекс методичних рекомендацій й навчальних матеріалів для

вчителів і батьків. До змісту навчально-методичного комплексу входить навчально-методичний посібник „Основи пожежної безпеки для дітей”, однойменна інтерактивна флеш-гра, настільна гра „Рятувальник”, низка робочих зошитів з основ пожежної безпеки. У ході експерименту застосовано вигадані життєві пожежонебезпечні ситуації, в яких було передбачено усі можливі випадки виникнення загорань та пожеж з урахуванням місць проживання школярів та облаштування кімнат. Упровадження форм та методів передбачало самостійний аналіз молодших школярів про пожежну небезпеку, вибір та самостійне прийняття рішення захисту на основі єдиного, правильного та безпечного алгоритму дій.

5. Для перевірки ефективності впроваджених форм та методів формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку на етапі формувального експерименту проведено діагностику рівня знань, умінь та навичок учнів. Аналіз результатів упровадження було проведено за розробленими критеріями й простежило позитивну динаміку змін та достатньо високу ефективність. Свідченням позитивних змін стало зменшення кількості учнів із низьким рівнем знань про пожежну безпеку на 50-55% та збільшення із високим та середнім рівнем сформованих знань (за результатами показників когнітивного критерію на 25-30%, мотиваційного – на 22-26%, діяльнісного критерію – на 26-31 %). Вірогідність результатів формувального етапу експерименту підтверджено за допомогою критерію χ^2 Пірсона, що свідчить про високу ефективність розроблених та апробованих у ході експерименту форм та методів формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі. Підтвердженням ефективності проведеної дослідницько-експериментальної роботи стали також експертні оцінки батьків та спеціалістів закладів освіти, які залучались до експерименту.

Відтак розроблені форми та методи формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі є достатньо ефективними та потребують подальшого впровадження.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в українських наукових фахових виданнях:

1. Черкашин О. В. Форми та методи виховної роботи з молодшими школярами при навчанні основ пожежної безпеки / О. В. Черкашин // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць / ред. кол. : акад. І. Ф. Прокопенко (голов. ред.) та інші; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. – Вип. 45. – Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С. 105–114.
2. Черкашин О. В. Форми і методи формування протипожежних знань у молодших школярів / О. В. Черкашин // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. – 2016. – № 13. – С. 242–247.
3. Черкашин О. В. Основи пожежної безпеки в системі навчання та виховання молодших школярів / О. В. Черкашин // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія : Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 3 (85). – С. 152–157.

4. Черкашин О. Навчання дітей пожежній безпеці : екскурсе до історії питання / О. Черкашин // Нова педагогічна думка. – 2016. – Вип. 2 (86). – С. 6–10.

5. Черкашин О. В. Навчання молодших школярів пожежній безпеці: сучасний стан проблеми / О. В. Черкашин // Наукові записки Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2016. – № 3. – С. 182–189.

Статті у зарубіжних фахових наукових виданнях:

6. Черкашин О. В. Оцінка показників ефективності формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку / О. В. Черкашин // East European Scientific Journal. – 2016. – Vol. 10. Part 1. – P. 132–136.

Навчально-методичні видання:

7. Черкашин О. В. Робочий зошит з основ пожежної безпеки для учнів молодших класів загальноосвітніх та спеціалізованих середніх шкіл / О. В. Черкашин. – Луганськ : Луганськ : СПД Резніков В. С., 2008. – 28 с.

8. Черкашин О. В. Робочий зошит з основ пожежної безпеки для учнів молодших класів загальноосвітніх та спеціалізованих середніх шкіл. – Вид. 2-ге, випр. та доп. / О. В. Черкашин. – Луганськ : СПД Резніков В. С., 2010. – 28 с.

9. Черкашин О. В. Безпека життєдіяльності: навч. посібник / О. В. Черкашин. – Луганськ : СПД Резніков В. С., 2010. – 136 с.

10. Черкашин О. В. Основи пожежної безпеки для дітей : навч.-метод. посібник / О. В. Черкашин. – Сєвєродонецьк : Лисичанська друкарня, 2015. – 42 с.

11. Черкашин О. В. Основи пожежної безпеки для дітей : електронна гра [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : <http://loippo.edu.ua/news/970-novi-nadkhodzhennia-na-saiti-loippo-posibnyk-ta-hra-z-osnov-pozheznoi-bezpeky-dlia-ditei>

Статті в інших виданнях, матеріали конференцій:

12. Черкашин О. В. З історії навчання дітей пожежній безпеці / О. В. Черкашин // Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 20-21 травня 2016 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 125–128.

13. Черкашин О. В. Сучасний стан навчання молодших школярів основам пожежної безпеки / О. В. Черкашин // Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі : національний та інтернаціональний аспекти : зб. наук. праць / За заг. ред. д. філос. н. Журби М. А – Частина 1. – Монреаль : ЦСП «НБК» ; Сєвєродонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля. – 2016. – С. 311–314.

14. Черкашин Олександр. Оцінка показників ефективності знань про пожежну безпеку у молодших школярів в результаті впроваджених форм та методів виховної роботи / Олександр Черкашин // Розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті: здобутки, проблеми, перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Умань, 13-14 жовтня 2016 року // FOLIA COMENIANA : вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії

дидактики імені Я. А. Коменського / гол. ред. Муковіз О. П. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. – С. 147–150.

15. Черкашин О. В. Етапи впровадження форм та методів виховної роботи з молодшими школярами при навчанні основ пожежної безпеки / О. В. Черкашин // Основні напрями розвитку педагогічної науки : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 21-22 жовтня 2016 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 138–140.

АНОТАЦІЇ

Черкашин О. В. Формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. – Старобільськ, 2017.

У дисертації вивчено історичний еккурс навчання дітей протипожежній грамоті, здійснено теоретичний аналіз напрямку пожежної безпеки в контексті виховання безпеки життєдіяльності дитини, проведено науковий аналіз психолого-педагогічного аспекту вітчизняного досвіду з навчання дітей пожежній безпеці, визначено зміст та сутнісні характеристики пожежної безпеки в контексті виховання молодших школярів на цьому етапі, обґрунтовано критерії та показники формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку, проаналізовано їх реальний рівень сформованості.

Вперше на основі врахування особливостей суб’єкт-об’єктного впливу „вчителі – рятувальники – батьки” розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено комплекс форм та методів формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку у виховній позакласній роботі. Значно розширено зміст освіти молодших школярів з питань пожежної безпеки, доповнивши його знаннями про безпечний алгоритм дій у пожежонебезпечних ситуаціях, в які згідно зі статистикою потрапляють діти та з урахуванням місця проживання школярів й облаштування кімнат. Розроблено форми та методи підготовки батьків до виховання культури пожежної безпеки власних дітей, зважаючи на вогненебезпечні ситуації, що можуть виникнути у них вдома.

Ключові слова: молодші школярі, формування протипожежних знань, форми та методи виховної роботи, пожежонебезпечні ситуації, безпечний алгоритм дій, зміст пожежної безпеки, практична готовність, самозахист в умовах пожежі.

Черкашин А.В. Формирование у младших школьников знаний о пожарной безопасности в воспитательной внеклассной работе. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Государственное учреждение „Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко”. – Старобельск, 2017.

В диссертации изучен исторический экскурс обучения детей противопожарной грамоте, проведен теоретический анализ направления пожарной безопасности в контексте воспитания безопасности жизнедеятельности ребенка, проведен научный анализ психолого-педагогического аспекта отечественного опыта по обучению детей пожарной безопасности, определено содержание и существенные характеристики пожарной безопасности в контексте воспитания младших школьников на этом этапе, обоснованы критерии и показатели формирования у младших школьников знаний о пожарной безопасности, проанализирован их реальный уровень сформированности.

Впервые на основе учитывания особенностей субъект-объективного влияния „учителя – спасатели – родители” разработано, теоретически обосновано и экспериментально проверено комплекс форм и методов формирования у младших школьников знаний о пожарной безопасности в воспитательной внеклассной работе. Значительно расширено содержание образования младших школьников по вопросам пожарной безопасности, дополнив его знаниями о безопасном алгоритме действий в пожароопасных ситуациях, в которые, согласно статистике, попадают дети и с учетом места жительства и обустройства комнат школьников. Разработаны формы и методы подготовки родителей к воспитанию культуры пожарной безопасности собственных детей, принимая во внимание огнеопасные ситуации, которые могут возникнуть у них дома.

Ключевые слова: младшие школьники, формирования противопожарных знаний, формы и методы воспитательной работы, пожароопасные ситуации, безопасный алгоритм действий, содержание пожарной безопасности, практическая готовность, самозащита в условиях пожара.

Cherkashyn O. V. The formation of primary school children about fire safety knowledge in educational extracurricular activities. – The manuscript.

The dissertation is for the scientific degree of the candidate of pedagogical Sciences on a speciality 13.00.07 – theory and methodology of education. – Luhansk Taras Shevchenko National University. – Starobilsk, 2017.

The dissertation research is devoted to the formation of the younger pupils knowledge about fire safety in educational extracurricular activities.

The thesis studied historical overview teaching children to read, the theoretical analysis of the direction of fire safety education in the context of the life safety of the child, conducted scientific analysis of psychological and pedagogical aspects of domestic experience with teaching children fire safety; the content and essential characteristics of fire safety in the context of education of younger pupils at this stage reasonable, criteria and indicators forming the primary school children about fire safety knowledge, analyzed their real level of development.

For the first time based accounting features subject-object impact „teachers – rescuers – parents” developed theoretically grounded and experimentally tested a set of forms and methods of forming the younger pupils knowledge about fire safety in educational extracurricular activities.

The most effective were identified: the form and methods that can be used by specialist schools; forms and methods that can be used by specialist institutions under conditions direct interaction with younger students with the support of members of Rescue; forms and methods that can be used by specialist institutions under conditions direct interaction with younger students with the support of members of Rescue and parents. Significantly expanded the content of education primary school children on fire safety.

The researchers applied new theoretical content of fire safety and a set of guidelines and training materials for teachers and parents. Contents of educational-methodical complex includes Textbook „Fundamentals of Fire Safety for Children”, the same name is an interactive flash game, board game „Rescue” series of workbooks on the basics of fire safety.

During the experiment, was used fictional life situation flammable, which provides all possible cases of fires and fire based habitats students and arrangement of rooms. Implementation of forms and methods provided for an independent analysis of primary school children about fire safety, choice, and self defense decision based on a single, correct and safe algorithm of actions.

Their efficiency is to use the knowledge gained from a single, independent and secure algorithm of actions at the time of the complexity of all possible fires or fires, and what is their value. Developed forms and methods of preparing parents to nurture the culture of fire safety of their children, given the flammable situation that may arise in their homes.

To test the effectiveness of implemented forms and methods of forming the younger pupils knowledge about fire safety in educational extracurricular activities during the molding experiment conducted diagnostic knowledge and skills of students. Analysis of the implementation was carried out by developed criteria and Traced positive dynamics of change and high enough efficiency.

Evidence of positive changes was to reduce the number of students with a low level of knowledge about fire safety and the increase of the Middle and high level of existing knowledge (based on cognitive test performance by 25–30%, motivational – by 22–26%, activity criterion – at 26–31%).

Proof of the effectiveness of the research and experimental work were also expert assessments of parents and professionals educational institutions are involved in the experiment. Thus developed the forms and methods of forming the younger students knowledge about fire safety in educational extracurricular activities is effective enough and require further development.

The study on the formation of junior pupils knowledge about fire safety in educational class work is not complete, because every day there are new vivid examples of ideas that will require new, more detailed study.

Key words: younger students, the formation of fire knowledge, forms and methods of educational work, flammable situation, our algorithm action, meaning fire safety, practical readiness, self-defense in a fire.